

KUNSKAP i skolan

av Donald Broady

Per Unckel, MUF-ordförande under sjuttioalets första hälft och i samband med kärnkraftsomröstningen kampanjgeneral för linje 1, har blivit bas för Moderata samlingspartiets skolpolitik och uttalat sig om tillståndet i den svenska skolan. Han tycker sig iaktta en förändring till det bättre,

"en allmän klimatförändring i samhället, som omfattar föräldrar, lärare och elever. Den värsta släpphäntheten har gett vika för ett mer klassiskt bildningsideal." (SvD 28.8.83)

Men är det verkligen ett "klassiskt bildningsideal" som återvänt?

Nej, jag tror inte det. Inte om vi håller oss till massmediadebatten om skolan. Där har flertalet debattörer som de senaste åren använt "bildning" som honnörord förespråkat något helt annat än det klassiska borgerliga bildningsidealet. Deras budskap har i stället varit: Skolan var bättre förr. Lärarna borde lära ut det lärarna lärde ut förr. Eleverna borde uppföra sig som elever uppförde sig förr. Mer kontroll och segerregering som botemedel mot skolans problem, normupplösningen och kunskapsföraktet.

Dessa debattörer, som förespråkat tvångsmatning med prefabricerat skol-anpassat bildningsgods i syfte att anpassa eleverna till den rådande ordningen, har tappat bort det mest väsentliga i det klassiska borgerliga bildningsidealet: Att bilda sig är inte bara anpassning till givna

normer. Det är tvärtom att åstadkomma något som inte är på förhand givet. Bildning är något människan gör med sig, ett aktivt företag, utbildandet av förmågor och omdöme som gör friheten möjlig.

Detta är kärnan i det klassiska borgerliga bildningsidealet. Låt mig säga några ord om den saken, som vissa bland högerns skoldebattörer idag tycks ha glömt.

Det klassiska bildningsbegreppet

Det pedagogiska bildningsbegreppet är tvåhundra år gammalt, ett barn av det framväxande borgerliga samhället. Sin nuvarande innebörd fick ordet bildning inom tysk filosofi under senare hälften av 1700-talet och tidigt 1800-tal. Det har rötter i den medeltida mystikens bildningsbegrepp: Människan är skapad till Guds avbild, hon bär Guds bild i sig, och hon, den fallna ängeln, kan genom att ut-

veckla sina förmågor åter höja sig till att förverkliga denna bild. Vidare har ordet bildning med "bilda" i betydelsen forma, skapa att göra. Människan är något oavslutat, hon skall bilda sig, forma sig (*formatio* är det latinska ord som motsvarar tyskans *Bildung*).

Herder definierade bildning som att människan bildar sig, höjer sig till *Humanität*, en humanitet eller mänsklighet som inte existerar i förväg.

Fichte betraktade människan som "bara antydd och skisserad". Vad hon skulle bli är inte fastslaget på förhand, hon måste själv göra sig till det hon skall bli. Undervisning och fostran definieras av Fichte som "krav på fri och självständig aktivitet". Viljan till frihet finns inte i förväg utan måste utbildas, enligt Fichte, vars begrepp *bildbarhet*, som anger det oavslutade hos människan, blev ett nyckelbegrepp för 1800-talets

pedagogiska tänkande.

Härbakom finns den klassiska borgerliga frihetsidén, oöverträffat formulerad av Kant när han i en tidskrift 1784 besvarade frågan "Vad är upplysning?":

"*Upplysning är människans utträde ur sin självförvållade omyndighet. Omyndighet är oförmågan att använda sig av sitt förstånd utan någon annans ledning. Självförvållad är denna omyndighet, eftersom dess orsak inte är oförstånd utan bristande beslutsamhet och mod att bruka sitt förstånd utan ledning av någon annan. Sapere aude! (Våga vara vis!) Ha mod att använda ditt eget förstånd!* är således upplysningens valspråk."

(Kant: *Werkausgabe*, Band XI, Suhrkamp 1977, s 53)

Skolan i massmediadebatten 1979

Så långt det klassiska pedagogiska bildningsbegreppet, som under 1800-talet importerades till Sverige (framför allt förmedlat via Humboldts program för ett preussiskt nyhumanistiskt gymnasium och universitet.) Det har urvattnats sedan dess. I de allra senaste årens massmediadebatt om skolan har tongångarna snarare påmint om läroverkslärarnas traditionella klagovisor, liknande dem t ex Emil Hägg framförde i *De svenska läroverkens förfall* (1915):

"den efterlåtenhets- och slapphetsregim som grundlagts genom den nuvarande läroplanen, som under Överstyrel-

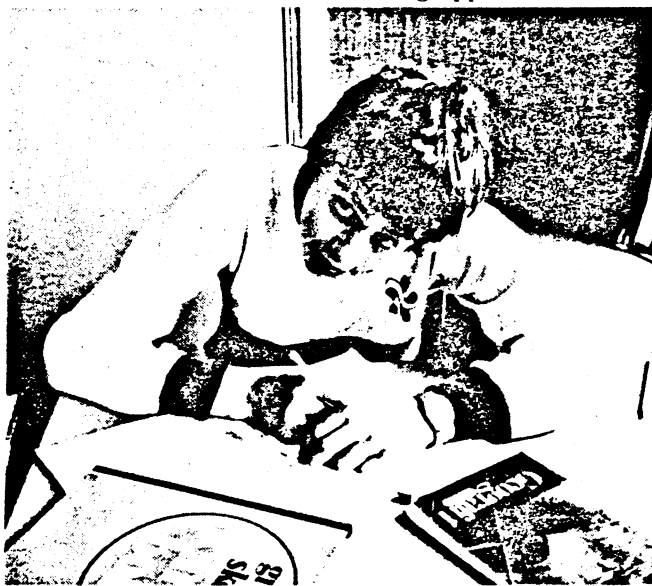

Foto: Rikard Arvidsson

sens hägn och ytterligare utvecklad av densamma nu råder vid våra läroverk med avseende på fastställandet och framför allt det effektiva upprätthållandet av kunskapsfordringarna."

Samma budskap framfördes i samband med valrörelsen 1979, då massmedierna lanserade en skara debattörer som kritiserade 70-talets alternativpedagogiska våg och eftergivenheten i skolorna – och sköt skulden för Katastrofen på socialdemokratin. Det fanns skäl för kritik, och debattörernas iakttagelser var ibland riktiga, men deras slutsatser ofta orimliga, kanske beroende på bristande kunskaper om skolan förr och nu. Många populära fördomar ströks medhårs:

- att skolan var bättre "förr"
- att det barkar utför med elevernas kunskaper och färdigheter
- att skolorna idag översvämmas av projektorganisering, problemorientering och liknande metoder
- att det läraren lär ut är detsamma som det eleverna lär in; om vi bara berättar för lärarna att de skall förmedla fler kunskaper till eleverna så löses skolans problem.

- att man kan förmedla kunskaper till elever utan att det händer något annat med dem.

Debattörerna föredrog att blunda för "den dolda läroplanen": vad som händer med elever som får usla betyg och därmed lär sig att en sådan som jag är inget att räkna med; eller framgångsrika elever som lär sig att en sådan som jag tillhör dem som kommer att kamma hem vinsterna i utbildningsapparaten och arbetslivet.

Skolan som valfråga

I valkampanjen 1979 blev för första gången på decennier skolfrågan verkligt partiskiljande. Nu fick socialdemokratin äta upp att den tagit åt sig äran av "den nya skolan", som inte blivit som tänkt. Kampanjen fortsatte efter valet (utan att några nya argument tillkom) i de borgerliga tidningarna och kulminerade på nytt under nästa valrörelse 1982. I Sverige har vi inte varit vana vid små grupper som samordnar insändarskrivier i skolfrågan, lobbying, förtäckt partipolitik. Ett tydligt exempel var Gunnar Ohrlanders verksamhet. Någon vecka innan valet 1982 framförde han t ex

skp:s ståndpunkter i skolfrågan på DN:s kultursida, utan att andas om att han samtidigt kandiderade för detta parti i kommunalvalet i Stockholm. Andra skolpolitiker framträdde som politiker, men Ohrlander föredrog att spela rollen av talesman för någon tyst eller moralisk majoritet.

Skrammel

Dessa attacker bjöd på mer skrammel än analyser och realiserbara åtgärdsförslag, och lyckades sänka göra ordet "kunskap" lika förbrukat och oanvändbart som när byråkrater, förlagsredaktörer och alternativpedagogiska entusiaster under 70-talet fördärvade ordet "dialog". Ändå stod socialdemokratiska skolpolitiker, strykpojkar i detta partipolitiska spel, förunderligt handfallna, försagda med mössan i hand, blygt mumlande: Jodå, vi vill minsann också ha kunskap i skolan.

Med lite god vilja hade debatten istället kunnat vändas till att handla om de allvarliga problem i skolan – hårdnande utslagning, bildningsarbetets villkor idag – vilka inte låter sig lösas med hjälp av vackra men alltför luddiga guldåldersföreställningar om skolan "förr" eller "ar-

betarrörelsens gamla fina bildningsideal".

Realskola

De lärare, elever, föräldrar och andra som träget arbetar för att göra livet i skolan mer uthärdligt och lärorikt vet att en återgång till skolan "förr" är omöjlig av det enkla skälet att denna existerade i ett anorlunda samhälle. Dessutom var skolan förr inte så förträfflig som många gärna vill tro. Som regel är det realskolan som åberopas som ideal. Men om man vill jämföra kunskapsnivån i dagens skola med den i realskolan, i så fall skall man närmast jämföra realskoleeleverna med den grupp elever som nu går första årskursen på gymnasieskolans teoretiska linjer. Ungefär så många, så gamla – och från samma samhällsklasser – var de som gick ut realskolan vid tiden för enhetskolereformen. Dessförinnan var de ännu färre och i än högre grad en överklasselit.

Bildning för alla – något nytt

Björn Jansson hävdade nyligen i Socialistisk Forum (nr 69) att arbetarrörelsens frihetsbegrepp ligger närmare det klassiska frihetsbegreppet än

Foto: Rolf Thapper

vad moderaternas gör. På liknande sätt menar jag att den orkeslösa läroverks-
lärarideologi som tex SvD:s och Expressens ledarskribenter och skp:s debattörer torgfört är oförenlig med ett klassiskt borgerligt bildningsbegrepp. De har reducerat bildningen till bildnings-gods, till något i förväg fastlagt (i läroböcker tex, eller det man tror att realskolan eller folkskolan lärde ut), vilket är raka motsatsen till den klassiska pedagogiska bildningstanken att människan *bildar sig*, gör sig till den hon skall bli.

I vårt sekel torde det vara vissa reformpedagogiska traditioner och enhetsskoleprogrammet som kommer den idén närmast. Där återfinns vi humanismens ideal om lärandet som en allmän mänsklig rättighet. Där återfinns vi den klassiska borgerliga synen på bildning som något oavslutat vars resultat inte låter sig fastslås på förhand. Men idag kan man få intrycket att socialdemokrater skäms över reformambitionerna.

Skola för alla

Låt oss få en diskussion om konsten att ära! Bildningsbegreppet är ett värdefullt arv. Men att ära är inte att efterapa. Ett tvåhundra år gammalt ideal kan inte utan vidare

omplanteras i dagens svenska samhälle. Vi kan idag inte blunda för att den borgerliga bildningen, som var historien om frigörelse (av en ny jag-individ, en ny härskande klass), dessutom blivit historien om ut-

sugning av, våld mot och herravälde över dem som aldrig kom i åtnjutande av denna bildning.

En skola *för alla* där bildningsarbetet är huvudsak har aldrig funnits. Att skapa den är ingen antikvarisk uppgift. Det är att skapa något nytt.

Om inte socialdemokrater inser detta och drar slutsatser därav kommer andra att göra det. Andra kommer att stå för de skolpolitiska visionerna under åttiotalet. Redan har nya vindar börjat blåsa.

Nya vindar

I skoldebatten är vinden på väg att vända. De massmediadebattörer som sedan 1979 krävt "kunska-
skap i skolan" har förmodligen nu försuttit sin chans, eftersom de under tre års tid sagt samma oprecisa saker utan att prestera vare sig analyser av varför skolan är som den är eller realiserbara förslag till hur den skulle kunna bli bättre. Lärare skall beordras att lära ut det lärare brukar lära ut, fast mera - det var allt man hade på hjärtat, visade det sig.

USA

I andra västländer har motsvarande opinioner ("back to basics"-rörelsen i USA, "Mut zur Erziehung" i Västtyskland) haft bredare förankring och en mer handfast inriktning på hur undervisning bör bedrivas och tester och prov utformas och användas, och kanske därför skördat större framgångar. I USA pågår t ex rättegångar mot lärare vilkas elever inte nått tillräckligt bra resultat. I Sverige har det i högre grad varit fråga om en massmediakampanj av typ moralisk upprustning, påminnande om en av de strömningar som i USA buntas samman under rubriken "den nya högern", nämligen den strömning som betonar lydnad och underkastelse under vissa värden förknippade med institutioner som familj, skola, krigsmakt, nation. I Sverige motsvaras den strömningen av skp: Folket skall räddas undan det fortskridande förfallet och normupplösningen, vilket skall ske genom att onda ledare (socialdemokratiska skolpolitiker, knarkliberaler, flumpedagoger) byts ut mot goda ledare och genom återupprättandet av en nationell enhetskultur, lika för alla samhällsklasser.

Nya högern

Men inom den amerikanska "nya högern" finns också, liksom bland de svenska moderaterna, en annan viktig huvudströmning, den nyliberala, ibland snudd på frihetliga, statsfientliga, kapital- och marknadsdyrkande.

Min gissning är att nu, när de opreciserade kraven på "kunskap i skolan" förefaller ha spelat ut sin roll, denna nyliberala strömning kommer att ange tonen också i den svenska utbildningsdebatten. Släpp skolorna loss för ett skapande Sverige! Låt hundra blommor blomma! Experimentera! Låt elever

"välja" en skola specialiserad på musikundervisning, dataundervisning, språkundervisning, förberedelse för Handelshögskolan.

SAF

Det är främst SAF som har resurser - pengar, klokt folk, idéer - att leda den här kampanjen. I år har SAF ordnat flera mäterligt regisserade konferenser, nu senast 25 oktober under rubriken "Ungdomar vill & kan". Från att ha satsat på påkostat tryckt material har SAF alltmer övergått till att arbeta med personkontakter, näringslivets värderingar skall in i skolan (i stället för ungdomar ut i arbetslivet) - det är SAFs bud på hur skolans isolering skall brytas. I våras presenterade SAF sitt skolprogram, "Den stora skolreformen", där Brattebergsskolan på Öckerö lyftes fram som flaggskeppet; så, med många valalternativ, skall svenska skolan utformas (att det inte är någon tillfällighet vilka elever på Öckerö som valde fiskodling och vilka som valde extrakurs i matte nämns förstås inte).

Jag gissar att honnörorden i skoldebatten inte kommer att bli 70-talets "dialog" och "kunskap" utan i stället "kreativitet", "mångfald", "initiativ", "fantasi", "företagsamhet", "individ", "den enskilde", "valfrihet", "frihet".

Vad har socialdemokratiska skolpolitiker att sätta emot? Blir det till att på nytt stå med mössan i hand och överlåta initiativet till högern?

Ett bildningsideal behövs mer än någonsin.

Donald Broady

arbetar inom Forskningsgruppen för läroplansteori och kultureproduktion, Lärarhögskolan i Stockholm, samt i redaktionen för *KRUT - Kritisk utbildningstidskrift* vars senaste nummer (30) bla handlar om SAFs offensiv på skolans område samt - om alternativa bildningsprogram.